

УДК 81'38

**ПРАГМАТОНІМ ТАРАС ШЕВЧЕНКО В ЖІНОЧІЙ ПЕРІОДИЦІ
(НА МАТЕРІАЛІ ЖУРНАЛІВ “РАДЯНСЬКА ЖІНКА” ТА “ЖІНКА”)**

Мамич М. В.

Стаття присвячена вивченню прагматичного потенціалу журнальних публікацій про постать Тараса Шевченка. У зв'язку з цим запропоновано означувати прецедентний феномен-власну назву як прагматонім. Його внутрішню форму формують змістові компоненти людина, поет, художник, що мають інформаційно-стилістичну та емоційно-стилістичну репрезентацію в текстах, об'єднаних відповідними мікротемами.

Ключові слова: *медіастилістика, прагматонім, мікротема, мова Т. Шевченка.*

Статья посвящена изучению прагматического потенциала журнальных публикаций о личности Тараса Шевченко. В связи с этим предложено обозначать прецедентный феномен-имя собственное как прагматоним. Его внутреннюю форму формируют содержательные компоненты человек, поэт, художник, имеющие информационно-стилистическую и эмоционально-стилистическую репрезентацию в текстах, объединенных соответствующими микротемами.

Ключевые слова: *медиастилистика, прагматоним, микротема, язык Т. Шевченко.*

The article is devoted to examination of the journal publications' pragmatic potential about the Taras Shevchenko personality. Thereby it was proposed to label precedent phenomenon-proper name as pragmatonim. Its inner shape form substantial components as a man, a poet, an artist, that have information-stylistic and emotional-stylistic representation in the texts, the combined with corresponding mikrotopics.

Key words: *mediastilistic, pragmatonim, mikrotopic, language of T. Shevchenko.*

Сучасне мовознавство спрямоване на опрацювання нових методологічних підходів до мови, комунікації, її чинників, жанрів, форм втілення. Розширення напрямків дослідження супроводжується й пошуком нових термінів, понять, опрацюванням категорійних величин.

Один із аспектів новітнього мовознавства – вивчення публіцистичного дискурсу в контексті історії його становлення, участі в нормалізації літературно-мовного процесу, впливу на соціокультурні сфери життя. Тому мова публіцистики – газетної, журнальної, радіо- та телевізійної – утвердилася як об'єкт лінгвостилістики, історії мови, культури мови, соціальних комунікацій та інформаційних технологій, психо- та прагмалінгвістики. На нашу думку, на сьогодні утверджується ще один важливий підхід – медіастилістика як напрямок функціональної стилістики в її комунікативному трактуванні, що вивчає закономірності функціонування мови ЗМІ у зв'язку зі змістом, метою та ситуаціями спілкування. Сучасна медіастилістика в Україні – це напрямок, що розвивається на основі попередньої методології нормативно-стилістичного (С. Я. Єрмоленко, О. Д. Пономарів, Н. П. Шумарова, О. А. Сербенська, М. І. Яцимирська, О. А. Стишов, Л. В. Струганець, Б. М. Ажнюк, І. Стецюк, Ю. Єлісєвєнко та ін.) аспекта, а також нових – комунікативно-стильового (О. В. Шаповал, Г. Мінчак, М. І. Навальна), комунікативно-прагматичного (Ф. С. Бацевич, Т. Ю. Ковалєвська, Г. О. Дениска, О. І. Андрєйченко, С. П. Бибик та ін.) аспектів.

Якщо брати до уваги комунікативно-стильовий аспект вивчення мови мас-медіа, як засвідчують численні праці в русистиці, то він пов'язаний з окресленням ролі авторської позиції в мовно-стилістичній організації медіатекстів (Г. Я. Солганик, Л. Г. Кайда, Л. М. Майданова, Н. С. Цвєтова, Т. В. Шмельова); аналізом їхніх окремих виразних властивостей (Т. І. Краснова, М. А. Корміліцина)

чи їх системи (Г. В. Бобровська, Г. А. Копніна, О. П. Сковородніков та ін.); вивченням ідіостильових маркерів у газетно-журнальних, радіотелевізійних ресурсах в аспектах комунікативно-діяльнісного підходу до мови ЗМІ, її стратифікації за характером стильових норм (Н. С. Болотнова, М. А. Корміліцина, О. Б. Сиротиніна).

Комунікативно-прагматичний же напрямок у медіастилістиці передбачає вивчення функцій мови ЗМІ в соціальних інститутах, які обслуговує, зокрема, українська літературна мова. Саме в цьому аспекті важливо враховувати, що сучасна стилістика жанрових різновидів ЗМІ диференційована залежно від ситуацій і соціальних груп сприймачів інформації, на які вона розрахована. Тому виділяють інтелектуальну та епатажну стилістику мас-медійного тексту. Один із аспектів медіастилістики – вивчення прецедентних феноменів, що впливають на формування мовної свідомості, лінгвокультури поколінь мовців. Таким є прагматонім як словесний знак, що поєднує ономастичне та доономастичне значення, а також лінгвокультурну й емоційно-експресивну конотації.

Прийнято на сьогодні оперувати поняттям “прагматонім” насамперед щодо аналізу рекламних текстів, де цей термін трактується у зв'язку з тим, що номінація є словесним товарним знаком та знаком обслуговування. Але міждисциплінарний характер цього явища засвідчили ще роботи по знакових системах М. М. Бахтіна, Ю. М. Лотмана, В. Є. Хазлієва та ін. В усякому разі специфічна особливість прагматонімів – їхня естралінгвальна співвіднесеність з певними явищами в історії культури, на які робиться акцент у тому чи тому тексті як прагматичній одиниці спілкування.

Відомо, що в публіцистичному дискурсі України минулого століття велике значення мали газетно-журнальні видання, спрямовані на формування громадської думки, естетики світосприйняття й слововираження, загалом – ідеології соціальних відносин. Одним із таких важливих джерел був громадсько-політичний ілюстрований місячник “Радянська жінка”, що виходив у Києві з 1946 року (з дев'яностих років під назвою “Жінка”). Важливо, що журнал мав великі накладі, так у 1973 році він становив 1,7 млн примірників.

Така орієнтація видання, звичайно, пов'язана з тим, що в його прагматиці було закладено чимало прагматонімів як власних імен-локалізмів та глобалізмів, складників ціннісної картини світу, в якій “Людина” посідає центральне місце. З-поміж них – ім'я Тараса Григоровича Шевченка. Щороку третій випуск журналу містить певну інформацію про цю важливу постать в історії української культури, літератури, мови. Сама повторювана з року в рік номінація **Тарас Шевченко** набуває ознак прагматоніма, тобто знака культури з виразною внутрішньою формою, національного знака-символу, прецедентного феномена (пор.: Ю. Карауловим [5], Д. Гудковим [3], І. Захаренко [4], В. Красних [6], О. О. Селіванова [6; 7] й ін.).

У цій статті обстоюється думка, що власне ім'я **Тарас Шевченко** у публіцистичному дискурсі включене у специфічні механізми мотивування соціокультурних цінностей національного буття, які виявляють не скільки світоглядну позицію авторів дописів, розвідок, скільки за суспільною тривалою традицією спрямовують свідомість читачів у потрібне русло та прагматично впливають на нього специфічними контекстами [8].

Формами актуалізації прагматичного потенціалу онімів на сторінках журнальної жіночої періодики є прагматичні тексти-повідомлення про життєдіяльність виданого українського письменника, генія і пророка нації.

Прагматонім **Тарас Шевченко** та його вторинна прецедентна номінація **Кобзар** є ядром текстів, присвячених його постаті в українській культурі. Вербальне оточення оніма має інформаційно-стилістичне та емоційно-стилістичне навантаження.

Так, інформаційно-стилістичну функцію мають номінації художніх творів письменника – поеми “Гайдамаки”, “Лілея”, “Русалка”, “Іван Гус”, “Кавказ”, “Варнак”, “Чернець”, “Катерина”, “І мертвим, і живим, і ненародженим”, повісті “Близнець”, “Княгиня”, вірші “Садок вишневий коло хати...”, “Росли у купочці, зросли...”, “Барвінок цвів і зеленів”, “Рече та стогне Дніпр широкий”, “Заповіт”, “Полякам”, “Холодний яр”, “Давидові псалми”, “Маленькій Мар'яні”, “Минають

дні", "Три літа", пор.: *Це нам тільки здається, що знаємо про Тараса Григоровича все уже з шкільної лави. "Рече та стогне Дніпр широкий", "Заповіт", "Катерина"...* (Жінка, 1996, № 3). Назви творів митця фактично є прагматонімами-алюзіями поетичного доробку.

Цитуючи уривки із зазначених творів, автори публікацій вводять своїх читачів у сферу тем-мотивів мовотворчості поета. Один із найбільш відомих Шевченкових мотивів – мотив домівки й саду, втілений у поезії "Садок вишневий коло хати". Саме так називає свій образок М. Костенко і розгортає ідею цих відомих рядків як втілення батьківського, покровительного начала старого могутнього українства: "Це – знакова система сили, що йде від розуміння чоловічої відповідальності за окремішнє сімейне гніздо рідного народу. Бачимо ж: і сіла, й повечеряла бідна родина, і спати полягали з дрібними дітьми. А проте чоловіка – батька й охоронця – в ній немає. Чи чумакує, чи вбито десь по царських війнах, чи на заробітках, чи помер. Плугатарі йдуть із поля до своїх сімей, а в цій свого плугатаря не ждуть... Вірш – символіка найвищого розуміння суті людської. Чоловік, мужчина, князь свого роду-племени говорить запеченими вустами Шевченка. Справді великодушне князівське дбання про малу – сімейну державу. В якій для чоловіка єдино надійна духовна опора. Це стогін душі окраденого одинака, приреченого на німування поза рідним краєм. Стиснуте до крику крізь скупку сльозу нерозтрачене чоловіче почуття. Ця поезія, як жодна інша потім, доводить абсолютну несхитність Шевченка, готовність його за рідне стояти до останнього подиху. Бо то є і його українська сутність" ("Жінка", 2007, № 3, с. 3). Рядки цієї рефлексії стають основою для розгортання зіставлень із сучасним моральним станом суспільства, сучасними цінностями родинного буття. Отже, президентний феномен – поезія "Садок вишневий коло хати..." – ідилічна ціннісна картина, в якій протиставлені прагматичні оцінки, виражені в номінаціях з негативним еспресивним наповненням – *безлад, незгода, беззаконня, байдужість, наркоманія, розбещеність, рослушта, пиятика*. Саме їх автор статті об'єднує в метафору *хрущі*.

Рядки з відомих читачам жіночих журналів віршів Тараса Шевченка стають ключем до актуалізації ще одного важливого мотиву – ставлення поета до материнства, матері Катерини Якимівни, рідних сестер Ярини та Марійки. Для публікації обрано цитату з поезії "У нашім раї на землі" – *"І перед нею помолюсь..."*. Якими оцінками насичений прагматонім **Тарас Шевченко / Великий Кобзар**? Насамперед це позитивні оцінки самих жінок (*найсвятіше, найкраще слово мати, матері святої, матір добрую мою*), а до того ж – опосередковані оцінки Кобзаря-сина та брата. *Трепетне, шанобливе ставлення до жінки, жінки-матері, прекрасні жіночі образи, гіркота втрати, хлоп'я омивало сльозами свою сирітську долю* – такі аксіологічно марковані слова та висловлення створюють прагматичний зміст оніма Тарас Шевченко.

В інших дописах до шевченківських днів в Україні використовуються цитати-алюзії з інтимної лірики про особисте драматичне життя поета. Отже, у жіночій періодиці окреслено прагматонім **Тарас Шевченко** із семою 'самотність'. Мотив подружнього життя створюють формульні народнорозмовні сентенції на зразок *жити душею-серцем*, асоціація подружнього життя як дороги без сварок (*Так одружитися і йти, / Не сварячись в тяжкій дорозі*); натомість зневажені почуття в поета асоціюються з народнописаним образом барвінка при дорозі (*Барвінок цвів і зеленів, / Слався, розстилався; / Та недосвіт передсвітом / В садочок укрався. / Потоптав веселі квіти, / Побив... Поморозив... / Шкода того барвіночка / Й недосвіта шкода!*). Автор статті, цитуючи Шевченкові слова *Поставлю хату і кімнату, / Садок-райочок насажу*, нагадує читачам про наскрізний мотив його поетичної творчості – *хата*, в якій самотинник облаштовує свій рай і оберігає з усіх сил. Так інтимні поетичні рядки формують внутрішню форму прагматоніма **Тарас Шевченко** – лірик, добра й сердечна людина, відкрита для ширих почуттів.

Мовотворчість Тараса Шевченка, як засвідчують матеріали жіночих часописів, була і залишається своєрідним соціально-політичним, громадсько-політичним аргументом. Один із них – мотив трагізму історії, моральної відповідальності за події, що підтверджує цитування з Шевченкової поеми "Гайдамаки". Автор

статті нагадує, як Гонта звертається до синів: *Поцілуйте мене, діти: / Бо не я вбиваю, / А присвята. / І далі: / Де ви, людодіди? / Де ви поховались? / З'їли моїх діток – тяжко / мені жити! /... Тяжко мені плакати! / Праведній зорі! / Сховайтесь за хмару. / Я вас не займав.* Ще один момент – це стосунки з поляками. Ось, що ми читаємо в одному з дописів: “Шевченкова творчість допомогла спустити тугу нап'яту струну взаємної недовіри поміж поляками й українцями. Програмою нових взаємин став його вірш “Полякам”, де є слова: *Неситії ксьондзи, магнати / Нас порізли, розвели, / А ми б і досі так жили. / Подай же руку козакові / Серце чистеє подай! / І знову іменем Христовим / Ми оновим наш тихий рай.* Під час польського повстання 1863–1864 років цей вірш ходив по руках вихованців Кадетського корпусу, пробуджуючи дух братерства серед учорашніх ворогів, об'єднуючи їх під глибоко революційним за своїм змістовим наповненням гаслом” (“Жінка”, 1995, № 3, с. 3).

Чимало дописів у журналах “Радянська жінка” та “Жінка”, де у внутрішній формі прагматоніма **Тарас Шевченко** підтримується концептуальний зміст ‘скарб’, ‘святиня’, що пов'язано насамперед зі словесною творчістю. Метафора-вторинна номінація “діамант у слові” означає оздоблений коштовностями “Кобзар”, який підготували і виготовили працівники київського ювелірного заводу в 2012 році. Прагматичний зміст шевченківської соціально акцентованої афористики має нове сучасне сприйняття, про що нагадує зміст статті “Шевченко як скарб”, як-от: *Що вони на світі / На те тільки, щоб панувать... / Бо невчене око / Загляне їм в саму душу / Глибоко! глибоко! / Дознаються небожата, / Чия на вас шкура, / Та й засядуть, і премудрих / Немудрі одурять!*

Ще один вагомий сегмент публікацій – це дописи про Шевченка-художника, що створюють інше крило внутрішньої форми прагматоніма **Тарас Шевченко**. Автори текстів відзначають вагомість малярського мистецтва Кобзаря, те, що його крупним планом замальовки, ескізи до картин, жанрові сценки “беруть за душу”, а деталі на них дають таку інформацію про час, якій не надавав свого часу сам автор. Прагматонім Тарас Шевченко-художник конкретизований у назвах творів, написаних пензлем. Йдеться насамперед про мистецьку творчість альбомів, зокрема, “Видубичі”, “Аскольдова Могила”, “Троїцька церква Києва”, “Лавра”, “Васильківський форт Києва”, “Дочка хіоського гончара”, 32 ілюстрації до книжки М. О. Полевого “История князя Италийского, графа Суворова-Рымникского, генералиссимуса российских войск”, 12 портретів до книжки М. О. Полевого “Русские полководцы, или жизнь и подвиги российских полководцев. От времен императора Петра Великого до царствования императора Николая I”, картина “Казарма”, шаржеві портрети тощо.

Крім того, час Шевченка постає в контексті його співробітництва, спілкування, творчих дискусій з видатними сучасниками, про що свідчить прагматика інших онімів – К. Брюллов, А. Мокрицький (художники), І. Лизогуб (композитор), М. Саскін, О. С. Афанасьєв-Чужбинський (поет, етнограф) та ін.

Прагматонім **Тарас Шевченко-людина** також посідає належне місце в публікаціях до аналізованих часописів. Так, в одному з дописів автор наводить слова свідка селянського повстання, в якому засвідчено позицію Кобзаря, відзначено його деякі зовнішні риси, як-от: “Колгоспник Василь Савич Гречуха переказує, як батько його по людях молотив і скрізь отак розповідав про Шевченка: “Він стояв за таких молотників, як би й я. Я сам його бачив. *Йому було під 50, здоровий дядюня. Сіра свитка, чоботи юхтові на ньому.* Проти панів був, грав добре на скрипку, аж поки Ті поліція зламала. *Грав красиво про Україну, приспівував: “віддай землю біднякам”, співав, як люд заневолювали, як жінки на возах родили.* Пан Крижанівський оддав його під суд за це” (“Жінка”, 2007, № 3, с. 4). Наведено також враження сучасника І. Тургенєва, який писав про його зовнішність: “*Широкоплечий, приземкуватий, кремезний... рухи спокійні, хода статечна, голова майже лиса: високий зморшкуватий лоб, густі вуса, що закривають губи, невеликі сірі очі, погляд яких, здебільшого сумний, коли-неколи набував ласкавого, майже ніжнього виразу, супроводжуваного хорошою, доброю усмішкою; голос дещо хриплуватий*” (“Жінка”, 1996, № 3, с. 4). Зі сторінок журналів читачі дізнаються про останнє прагнення Поета “От якби

до весни, та на Україну”, про його фізичний стан наприкінці життя (“Жінка”, 1996, № 3, с. 4).

“Будиночок Шевченка” – це ще один складник внутрішньої форми прагматоніма **Тарас Шевченко**, своєрідний архітектурний образ часу – першої половини XIX ст.: “Садиба огорожена високим дерев’яним парканом із ворітьми за хвірткою, які завершені давньоукраїнським “дашком”. Впритул до нього – одноповерховий будиночок за №9 8-а, крута покрівля якого пошита в чотири ряди дранню. На білосніжній стіні головного фасаду – троє вікон з лиштвом й віконцями. Цей старосвітський будиночок наче гість з іншої епохи” (“Жінка”, 2013, № 3, с. 5). Допис про цю реалію побудований так, що цей просторовий прагматонім об’єднує і номінації сучасників-друзів поета і художника, і назви його мистецьких творів.

Отже, у прагматонімі Тарас Шевченко в журнальній жіночій періодиці поєднано інформаційно-стилістичні та емоційно-стилістичні функції номінації, у внутрішній формі якої акумульовано мікропрагматикон на позначення Шевченка як поета, художника, людини.

Література

1. Гудков Д. Б. Межкультурная коммуникация: проблемы обучения / Д. Б. Гудков. – М. : Изд-во МГУ, 2000. – 120 с.
2. Захаренко И. В. Прецедентные высказывания и их функционирование в тексте / И. В. Захаренко // Лингвокогнитивные проблемы межкультурной коммуникации. – М. : Филология, 1997. – С. 92–99.
4. Караулов Ю. М. Русский язык и языковая личность / Ю. М. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 263 с.
5. Красных В. В. Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология / В. В. Красных. – М. : Гнозис, 2002. – 284 с.
6. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология / Е. А. Селиванова. – К. : Фитосоциоцентр, 2000. – 248 с.
7. Селиванова О. О. Прецедентна мотивація номінативних одиниць (на матеріалі української мови) [Електронний ресурс] / О. О. Селиванова. – Режим доступу: <http://selivanova.net/ru/publications/>. – Назва з екрана.
8. Торчинський М. М. Відбиття у власних назвах мовної свідомості українського народу / М. М. Торчинський // Українське мовознавство : міжвідом. наук. зб. – К. : ВПЦ “Київський університет”, 2006. – Вип. 36. – С. 20–25.